

Branko Blažević

DEVASTACIJA OBALE I UNIŠTAVANJE PRIMORSKOG I MEDITERANSKOG IDENTITETA

“Odnosi u prostoru odraz su odnosa u društvu”
Henri Lefebvre

UVOD

Obalni prostor Hrvatske predstavlja dio mediteranskog prostora, koji je i pored regionalnih i nacionalnih razlika jedinstven po svojim temeljnim fizičkim osobinama, kao što su more, reljef, te klima i ljudskim osobinama, kao što su kultura i civilizacijska matrica. Ove osobine mu daju pečat čineći ga izuzetno vrijednim od ranih povijesnih dana sve do danas.¹ Krupna povijesna zbivanja i nastale civilizacije ostavile su i na našim obalnom prostoru brojne svjetski vrijedne spomenike, građevine, pa i cijela urbana naselja - svjedočanstva minulih vremena. Ipak, središnje vrijednosti su naše more kao dio Sredozemnog mora i njegova obala, ali i čovjek ovoga kraja. Mediteranski čovjek, taj čovjek naše obale, kao i svi ljudi Mediterana, čovjek je ustrajan i osjećajan, često gospodarski siromašan u usporedbi s ljudima razvijenih krajeva kontinentalne Europe ili naše zemlje, ali zato ispunjen fantazijom i kreativnošću.

Kreativnost je dolazila do izražaja u razvijanju specifične poljoprivrede izvrgnute oštrim udarcima prirode, u razvijanju pomorstva i ribarstva, te trgovačkih aktivnosti.

¹ I. Petrić, Obalni prostor u gospodarstvu Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Radovi, god. II. broj 7, Split 1992. str. 11

Kreativnost i fantazija su posebno došle do izražaja u stvaranju «civilizacije u kamenu», koja je ostala kao svjedok bogatstva duhovnih i gospodarskih vrijednosti prethodnih generacija stanovnika ovih područja. Sve to i još mnogo drugoga čini općenito mediteransko područje - pa tako i našu jadransku obalu s morem, izuzetno vrijednim i drugačijim i ujedno vrlo osjetljivim na ponašanje ljudi i prirode.

Prostor uz obalu je vrijedan, ali zato količinski ograničen, nedostatan. Snažni su pritisci na njega, posebno iz i u pravilu siromašnog kontinentalnog zaleđa, pa i šire. Sklad i ljepota koju je taložila povijest radi toga se želi narušiti pretjeranom izgradnjom. Kako su ljudi poticani materijalnim probitkom sve manje obazrivi, more i obala, ono što je najvrednije, postaju nemilosrdno ugroženi.

LITORALIZACIJA KAO ETAPA U EKONOMSKOM I SOCIJALNOM RAZVITKU

Litoralizacija predstavlja proces ekonomskog aktiviranja priobalja, uz obaveznu selidbu stanovništva iz zaleđa na obalu.² U posljednje se vrijeme ponovno javljaju inicijative da se na jadranskom prostoru snažnije razvije industrija na samoj obali te postavi daljnji razvoj luka. Ta je tendencija prouzrokovala i sukob interesa u korištenju prostora između industrije i turizma. Sukobi dobivaju oblik sputavanja razvoja jedne grane privređivanja na račun druge, što može štetiti cjelokupnom napretku. Do toga dolazi isključivo zbog neusklađenosti i nedovoljno cjelovito sagledanih planova dugoročnog razvoja, načina korištenja prostora te zaštite čovjekove okoline u cilju održivog razvoja.³ Zato je jadranski prostor za Hrvatsku visoko vrijedan prostor na kojem je moguće razviti veliki broj raznovrsnih aktivnosti, ali pod uvjetom da su one međusobno usklađene.

Mediteransko more, kao i obala koja ga okružuje, ima svoju vrlo zanimljivu ekonomsku povijest. Ona govori da na tim prostorima civilizacija i ekonomska aktivnost datiraju u daleku prošlost, ali i to da se razvoj i rast nije kretao linearnim trendom. Litoralizacija je u zemljama Mediterana sve zamjetnija, niču novi industrijski centri na obalama, a postojeći se šire i razvijaju. Sve veća industrijalizacija privlači stanovništvo iz unutrašnjosti, pa je urbanizacija i gustoća stanovništva na obalama sve veća. Gradi se crna metalurgija, brodogradilišta, rafinerije, petrokemija, i sl., tj. sve vrste industrije koje omogućuju progres, ali su, u isto vrijeme, zbog svojih tehnoloških procesa, velika opasnost po okoliš. Pa-

² Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber, Zagreb, 2002., str. 678

³ N. Andrić, Turizam i regionalni razvoj, Informatore Zagreb, 1980., str. 149

radoks je u tome što su najvitalnije privredne aktivnosti, na kojima mediteranske zemlje ostvaruju i programiraju svoj budući razvoj, ujedno i najveći i najopasniji zagađivači Mediterana.⁴ Sredozemno more sa svojim sastavnim morima u koja spada i naše Jadransko, ima ogromno gospodarsko značenje. More i za Hrvatsku predstavlja osnovu njenog gospodarskog razvoja kako u prošlosti, tako još više u budućnosti. Neprocjenjive su gospodarske prednosti koje naša zemlja ima raspoložuci morskim putem u svijet kako za nas same, tako i za srednjoeuropske države u našem zaleđu koje nemaju mora.⁵ More predstavlja srž specifičnosti gospodarskog i društvenog života ovih područja kroz svu njihovu povijest. Međutim, nekontrolirani gospodarski i urbanistički razvoj u zemljama Mediterana, kao i kod nas, uzrokuje različita, vrlo često teška onečišćenja mora, tako da umjesto iskonske ljepote i izvorišta bogatstva ono sve više postaje mrtva crna bara bez života i sjaja.⁶

Zbog cjelokupnog gospodarskog i urbanističkog razvoja ostvarenog u posljednje doba, obalni prostor je postao sve više tražen za smještaj, najčešće anarhičan, različitih ljudskih aktivnosti. Zato nastaju brojne konfliktne situacije među postojećim i potencijalnim korisnicima, ali i velika ugroženost po svojoj prirodi veoma krhkog i oskudnog elementa.

Proces litoralizacije, tj. svestrane angažiranosti i vrednovanja obalnih prostora i u okviru toga urbanizacije su na mediteranskoj obali vrlo izraženi, a kako se često provode bez racionalne logike i stihijski, napravili su mnoge nepopravljive štete obalnom prostoru.

Brzi razvoj turizma povezan s izraženim procesom litoralizacije utjecao je na a zanemarivanje negativnih implikacija na prirodnu okolinu, što se očituje u:⁷ (Klarić – Dekanić str. 12)

- prekomjernoj izgradnji u obalnoj zoni
- povećanju aero i hidropolucije koncentracijom turista na obali
- preopterećenosti lokalne infrastrukture
- uništavanju poljoprivrednog zemljišta, destrukcijom prirode i morske obale

⁴ Ibid, str. 152

⁵ I. Petrić, mediteranski koncept nacionalnog gospodarstva Hrvatske, op.cit. str. 4

⁶ Ibid, str. 5

⁷ Z.Klarić, Problemi razvoja mediteranskog turizma u skladu s okolinom, Zbornik radova «Turizam i prostor», Institut za turizam Zagreb, Zagreb, 1987., str. 271

EKSPANZIVNI, AGRESIVNI I DESTRUKTIVNI OBLICI TURISTIČKOG PROMETA

Agresivni su svi ekspanzivni oblici turističkog prometa kada se nekontrolirano razvijaju i kad svojim kapacitetima i veličinom prijeđu prirodne receptivne mogućnosti određenih dijelova prostora. Više agresivnih oblika turističkog prometa u pojačanom procesu prostorne i vremenske koncentracije predstavlja nezaustavljiv napad na najvrednije elemente litorarnog pejzaža. Destruktivni oblik turističkog prometa čine svi oblici turizma koji totalno okupiraju i obezvređuju prirodni prostor. Svi ekspanzivni oblici turističkog prometa uslijed stihijskog i nekontroliranog razvitka postaju agresivni. Nekontrolirana izgradnja u primorskim mjestima uništava identitet primorskog i mediteranskog područja i izrazito individualne pejzaže čine potpuno anonimnima. Nerazumna gradnja koja se odvija na samoj morskoj obali iscrpljuje i uništava prirodne i antropogene vrijednosti prostora i tako smanjuje ovaj vrijedan turistički resurs u pejzažnom, ekološkom i ekonomskom smislu. Razni tipovi kuća za odmor i rekreaciju razmnožili su se u tolikoj mjeri da se uveo i termin «rezidencijalni turizam» koji, uz kamping turizam, nautički i moto-turizam, spada u red najekspanzivnijih oblika masovnog turizma. U pravilu se zbog kratkoročnih ekonomskih koristi ne ističu ili se rijetko ističu negativnosti takvog turističkog razvoja, koje za rezultat imaju uništavanje morske obale, uz nedopustivo loše oblikovanje objekata i njihova okoliša. Urbanisti kao struka često ostaju usamljeni u branjenju širih interesa zaštite mora i obale kao općeg dobra, dok su interesno povezani i zainteresirani za ovakvu destrukciju ne samo investitori koji grade, već i oni koji prodaju zemljište, oni koji kupuju to zemljište, oni koji iznajmljuju i pružaju usluge, kao i općinske i gradske financijske službe radi ubiranja poreza i komunalnih renti. Nažalost, mnogi «urbanisti» se «prostituiraju i stavljaju svoje potpise na nešto što nikako ne podnosi njihova struka». Prof. Alfier⁸ turistički promet koji po svojoj prirodi okupira dio turističkog prostora, posebno obalnog /ladanjski turizam, auto-camping, nautički i moto turizam/ svrstava u ekspanzivne oblike turističkog prometa. Kad takvi oblici agresivnog turizma svojom veličinom i kapacitetima pokazuju nekontrolirani razvoj i prelaze receptivne mogućnosti određenih dijelova prostora i tako napadaju na najvrednije elemente litoralnog pejzaža, riječ je o agresivnom obliku turističkog prometa, koji neminovno počinje izazivati kaotično stanje u prostoru i prelazi u svoju zadnju fazu destruktivnog oblika turističkog prometa. U našoj analizi na području Primorsko-goranske županije a posebno gradova Crikvenice i Novog Vinodolskog, možemo pronaći sva tri spomenuta oblika turističkog prometa.

⁸ D. Alfier, Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more, Turizam, izbor radova, 1994., str. 238

Kratkoročni interesi i dugoročne štete

Prostorna i razvojna ravnoteža preduvjet je održivog razvitka. Ugroženost te ravnoteže dolazi od često prenaplašenih razvojnih ciljeva, koji u prvi plan stavljaju materijalno bogatstvo, ne shvaćajući da je svaka neravnoteža najjači atak na prirodne resurse, a time i na bogatstvo naroda. Kako se zaštititi od interesnih nastupa koji ne shvaćaju suštinu postavljenih vrijednosti, već se isključivo rukovode trenutačnom financijskom premoći, ili motivom brzog bogaćenja, nije pitanje koje treba postaviti onima koji provode takvu kratkoročnu politiku, već ga treba postaviti nosiocima javnih ovlasti najodgovornijima za nastalu neravnotežu.

Broj raznih tipova kuća i nastambi za provođenje odmora i rekreacije izvan domicila i broj onih koji ih povremeno koriste postao je tako velik da se uveo termin «rezidencijalni turizam», koji uz kamping turizam, nautički turizam, moto-turizam ide u red najekspanzivnijih oblika u kojima se razvija i omasovljuje suvremeni turizam⁹.

Na pojavu betonizacije Jadranske obale sve se više javno ukazuje i zato još više čudi inertnost i nerazumijevanje problema ili ono treće što nije jednostavno dokazati a znamo da postoji, što za rezultat ima nepovratno uništavanje osnovnog razvojnog resursa i ugrožavanje razvojne perspektive. Svako forsiranje razvitka iznad potreba lokalnog stanovništva predstavlja opasnost koja se dugoročno vraća kao bumerang tom istom stanovništvu.

Stoga, koristeći iskustva nekih drugih sredozemnih zemalja,¹⁰ potrebno je pristupiti konstrukciji razvojno-zaštitnih instrumenata u cilju poticanja prednosti dugoročnih razvojnih perspektiva kao i onemogućavanja trenutačnih financijskih premoći motiviranih brzim ostvarivanjem profita.

Jedna od vrlo važnih oznaka nove ekonomske paradigme je njena ekološka dimenzija. Znanost se do sada pitala smije li nešto činiti tek nakon što je već bila to u stanju učiniti. Sada je potrebno znati što smijemo činiti još prije nego smo u stanju to proizvesti. O tome može ovisiti budućnost ljudskog roda, njegova šansa da preživi.¹¹ Ideja o kvantitativno mjerljivom ekonomskom rastu sve više postaje upitna i ustupa mjesto ideji gdje je, radi postizanja kvalitete života, ponekad potrebno planirati i «nulti rast», tj. da bi se postigao humani rast, potrebno

⁹ D. Alfier., Pristup istraživanju uzroka i posljedica pretjerane izgradnje kuća za odmor i rekreaciju, Turizam, izbor radova, str., 317-334

¹⁰ Vidi detaljnije: D. Štambuk, Gospodarski razvitak jadranskih otoka - Konceptijski pristupi i dileme, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11., Ekonomski fakultet Split 1994., str. 255-264.

¹¹ Vidi: B. Lukšić, Etička dimenzija u gospodarstvu, O obalnom gospodarstvu u prilog obnovi Hrvatske, Zbornik radova br. 7 god. II, Ekonomski fakultet Split, 1992. str.171-178.

je usmjeriti gospodarski i tehnološki razvitak prema kvaliteti života, prema nenasilnom, lijepom i elegantnom.

Utjecaj na kulturu

Pretjerani broj kuća za odmor i rekreaciju i tzv. apartmana za tržište u Hrvatskoj je vidljiva posljedica raznih anomalija u načinu dobivanja i nenamjenskom korištenju dugoročnih kredita, velikih i namjernih nedorečenosti i praznina u zakonodavstvu, a posebno u sustavu prostornog planiranja. To je uzrokovalo brojne teškoće, konfliktne situacije i duboke poremećaje ne samo u prostornoj i ekološkoj nego i u društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj sferi. Treba se nažalost pomiriti s time da se možda nikada neće moći katastarski utvrditi:¹² koliko su privatne kuće za odmor i rekreaciju okupirale lijepog rekreativnog i za turizam pogodnog prirodnog prostora, koliko su sterilizirale, ionako oskudnog «dobrog» poljoprivrednog zemljišta na obalnim područjima i na otocima, koliko su zauvijek uništile unikatnih prirodnih i i kulturnih pejzaža i mikro-pejsaža, koliko su svojim grubim gabaritima unijele ružnoće i nesklada u arhitektonski iznimno lijepa i urbanistički skladno formirana stara primorska mjesta, te koliko su za izgradnju svojih kuća za odmor i drugih objekata pojedinci bespravno privatizirali društvenog zemljišta, koliko su uzurpirali obale kao javnog pomorskog dobra, «zarobili» mora i ogradili «privatnih» plaža.

Pred sociolozima je jedan vrlo odgovoran znanstveni zadatak da na osnovi podataka najnovijeg popisa stanovništva i svih drugih dostupnih podataka i vlastitih terenskih istraživanja utvrde prave dimenzije i utjecaje na promjenu kulturnog identiteta primorskog čovjeka i njegove ugroženosti od strane novih «kolonizatora» koji se vrlo rijetko uklapaju u život i probleme primorskog mjesta koji su i njegovi problemi, iako su mnogi od njih potpuno gluhi na te probleme. Ti «kolonizatori» unose svoj mentalitet i radikalno mijenjaju ruralnu sredinu I, u konačnici, na malo dužu stazu potiru i ukupne gospodarske efekte.

Nekontrolirano i spontano nicanje kuća za odmor i apartmana postaje, kako bi rekao prof. Alfier «uništavajući» ekonomski fenomen. To je novi oblik internog kolonijalizma u Hrvatskoj kojemu se treba energično suprotstaviti, jer se nikakav plan razvoja na nivou turističke destinacije neće moći realizirati ako se ne spriječi daljnje povećanje broja ovakvih objekata. Ovakvi objekti - da se još jednom poslužimo slikovitom usporedbom prof. Alfiera - su «rasklimani» stroj razvoja turizma i oni predstavljaju jednu od najvećih devijacija u turističkom razvoju mnogih primorskih mjesta. Ti objekti daju smiješno mali doprinos turističkom razvoju malih mjesta, posebno onda kada su kapaciteti u tim objektima

¹² D. Alfier, op.cit. str. 329.

veći od kapaciteta u hotelijerstvu. Ti objekti okupiraju previše turistički vrijednog prostora i povećavaju stopu neiskorištenosti ukupnih komercijalnih kapaciteta, a da se ne govori o jednom od najvažnijih negativnih utjecaja: potpunom gubljenju primorskog i mediteranskog identiteta.

Barac vidi zajedničke crte svih stanovnika Hrvatskog primorja koje ih vežu dajući im svima prema strancu neka zajednička obilježja: «ima nešto oporo, tvrdo i u načinu, kako shvaćaju život i u njihovu saobraćaju. Borba za egzistenciju, osjećaj da su nikli na zemlji oskudnoj i škrtoj, učinila ih je sličnim grmečcima, što se nižu po primorskim brdima, grmečcima žilavim, s malo zelenila, ali čvrsto usađenim u tlo, na kome su izrasli. Psihologija čovjeka iz Hrvatskog primorja daje se u mnogome razjasniti vezom između prirode i čovjeka. Primorac je realist, ponajviše nesposoban za romantičarsko sanjarenje, većinom škrt na riječima, žilav i izdržljiv, štedljiv do odricanja na najpotrebnijim stvarima, potucajući se po kontinentima, a opet srcem čvrsto privezan uz svoj kraj».¹³ Primorski motivi Antuna Barca daju nam možda odgovore na filozofska pitanja koja često postavljamo. «Čemu ovo strujanje, ovo napinjanje k nečemu novome, kad u tome nije sreće? Čemu ovo mahnito imitiranje, svega što je novo, tuđe uneseno, kad u tome nema srca, nema duše? Nekakva nepoznata, svemoćna sila, što ruje u nutрини čovjeka, tjerajući ga bez milosrđa uvijek naprijed- bez počinka, bez stanke... Iz tih kuća, što se sjaju bjelinom i novosti, ne govori vam ništa intimno, ne struji u vas ništa toplo, drago, bratinski. Od svih zgrada dolazi zadah kreča, boja, prašine. One nisu domovi - one su roba, roba koja se iznajmljuje, prodaje, ruši bez ikakve milosti. Novac - samo novac. Na ovim nakićenim kućercima, što se koče kao koketne, prodajne žene, nema onoga, što jedino posvećuje kuću, što je čini domom, najvišim svetištem, središtem ljubavi - ona simpatična sivost zidova, koju donosi vrijeme.»¹⁴ Očito da je na djelu antagonizam između dva svijeta. Nažalost jednog od tih svjetova pobijedit će novac i snaga i ljudi bez uspomena. No tradicija se ne guši lako. «Novi duh svejedno prodire - polagano i stalno. «Osjećajući to povlači se ova stara Crikvenica, ovaj duh prošlosti sve više u se, u tamne, mračne kutove, čekajući ovdje konac, koji će svakako doći.»¹⁵ Barac možda na najslikovitiji način opisuje jedno vrijeme koje bezuvjetno prolazi, ali također anticipira i sadašnje vrijeme, kada smo izloženi istim, a možda i većim iskušenjima nego u vrijeme života našeg proslavljenog Primorca. «Naš vijek nam s izumima i novotarijama čini život svakako lagodnijim, lakšim. No sreća, zadovoljstvo, nije u što bezbrižnijem provođenju dana, nego u nimbusu iluzija, sanjarija, što dolaze od zemlje, s

¹³ A. Barac, Književnost Istre i Hrvatskog primorja, Tipograf Rijeka, 1968, str. 36/

¹⁴ A. Barac, op. cit. Str. 610-611/.

¹⁵ A. Barac, op.cit. str.611

kojom smo se srasli, od uspomena djetinjstva, punih nejasnih bojazni, ludih vjerovanja, od onoga nečega, što se može osjećati samo u kraju, gdje je čovjeku poznat svaki kamenčić, svaka travka, svako drveće, dočaravajući dane, što su otišli u nepovrat»¹⁶ Barac je gubitak starog, intimnog domaćeg značaja i duše prepoznao u borbi između vašarske raznolikosti, preuzete dreke i sklada. Ta se borba nastavlja i danas. Borba između Hrvatskog primorja i Hrvatskog primorja. I da možda i završim ovo poglavlje ponovo s Barcem i njegovom filozofskom anticipacijom onoga što je i danas toliko aktualno. «Svi naši mrtvi gradovi - Dubrovnik, Bakar, Senj - kriju u sebi nešto bolno, tragično. Umiranje prošlosti, prekidanje s ponosnim iluzijama. No bivstvo tragike tako reći ne leži u stanju, koje vlada poslije peripetije, već je peripetija sama tragika. Ona znači prekidanje s onim, što je otišlo, propast nekoga sistema misli. Nije udes Dubrovnika, Bakra, Senja itd. tragična, jer im sadašnji položaj nije sjajan, već zato jer je nekoć bio bolji. S toga je gledišta i sudbina mjesta, koja se naglo razvijaju, tragična: i ona prekidaju s prošlošću, s nekim drugim, intimnim krugom želja i pomisli, da se priuče na novi način, blistaviji možda nego prijašnji, no kojem je teže zadovoljiti. Jer sreća nije u mnoštvu darova, što nam ih život pruža već u skladu s njihovim udovoljavanjem. Stoga se najsretnije živi ondje, gdje je svaki korak posvećen stogodišnjom predajom, gdje se navode mudre izreke djedova kod svakog važnijeg gdje život prelazi utrtim, izgladenim stazama.»¹⁷

Stoljetni život proveden u borbi s prirodom, u skromnosti i siromaštvu, život je Primoraca i otočana. Stapanje čovjeka s prirodom dugotrajan je proces koji ostavlja neizbrisivi trag na čovjeka, koji se po tome poistovjećuje s krajem kojemu pripada i kojemu se vraća.¹⁸ To je kultura življenja na jadranskoj obali i otocima stvarana stoljećima, i jasna je velika osjetljivost na naprasito mijenjanje tih stoljećima stvaranih vrijednosti. Možda je najbolji primjer na spomenute utjecaje reakcija zvončara Rukavca i Zvoneća, kroz priču o zvončarima koji se ne spuštaju u grad, na asfalt. «Pravi zvončarina se postavlja rigidno spram činjenice da je /Riječki/ karneval turistička ponuda. Turizam da, ali ne takav u kojem se zvončara prikazuje u gradskoj povorci, na asfaltu. Zvončar jest to što jest, zapravo jedino na mrazom posutom šumskom putu mej Krivun i Škrapnun, mej Krujci i Andrejići, mej Mohorići i Biškupi... Taj konzervativizam rukavačkih i zvonejskih zvončara jest čimbenik očuvanja tradicije».¹⁹

¹⁶ A. Barac, op.cit. str. 612

¹⁷ A. Barac, op.cit. str. 608-609

¹⁸ Vidi: I. Šimunović, Znanstveni pristup otocima, Znanstveni skup Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, god. IV, br. 11., str. 240-241.

¹⁹ Vidi: Vlasta Sušanjić-Kapićeva i Rajka Jurdana-Šepić «Zvončar se ne prodava», Novi list, 1. ožujka 2003., str. 16.

Suvremeni barbari

Urbanizacija i litoralizacija su procesi koji će se u nas nastaviti zajednički odvijati. Oni se zato i moraju staviti pod kontrolu javnih vlasti da bi se na obali postigla ravnotežna struktura i da bi procesi litoralizacije i urbanizacije na okoliš bili što manje nepovoljni. Nažalost, analizirajući konkretne primjere litoralizacije i urbanizacije na primjerima ponašanja javnih vlasti u Hrvatskoj, a to znači i posebno na području Primorsko-goranske županije, ali i cjelokupne jadranske obale i otoka, možemo prepoznati to suvremeno barbarstvo. Ti barbari sjede u poglavarstvima, županijskim, i lokalnim, u ministarstvima i zvučnim zavodima za urbanizam i prostorno planiranje i zaštitu okoliša, inspekcijama tih organa i to su uvijek i u pravilu viši ili niži državni činovnici, koji ne pokazuju ne samo dovoljno elementarne odlučnosti da barem kakve-takve zacrtane ciljeve provedu u život, nego nažalost ni minimum stručnog i moralnog integriteta neophodnog za upravljanje jednim složenim organizmom kao što je društveni i prostorni razvitak. To možemo dokumentirati brojnim primjerima,²⁰ kada je javno mnijenje stvorilo kritičnu masu koja je dala svoj odgovor na zbivanja u prostoru i razvojnoj politici svojim javnim prosvjedom. Tada se uvijek može brzo prepoznati glavni krivac takvih promašaja, devastacija i destrukcija koje su nastale u odsutnosti i neangažiranosti onih koji su najodgovorniji i najpozvaniji da štite prostor. Sadašnja javna vlast drži u svojim rukama kompletnu regulativu, razvojno i prostorno planiranje, provođenje i kontrolu svih odluka, i zato i ima najveću odgovornost za sva zbivanja koja se dešavaju u prostoru, a posebno na tako osjetljivim područjima kao što su more i obala. Iza svake destrukcije u prostoru stoji ime i prezime posrednog i neposrednog suvremenog barbara, s time da su neposredni barbari manje opasni od posrednih, koji se kriju iza zvučnih imena najodgovornijih za prostornu politiku.

²⁰ U istrebljivačkom pohodu što su ga lijepi naši državljani poduzeli protiv svega lijepog što je kako-tako uspijevalo opstati u ovoj zemlji napokon su stradali i primoštenski vinogradi. Onoga što nije palo na zločinački um nijednom okupatoru dosjetili su se današnji Primoštenci, ...pa su u jedan od najljepših pejzaža na Jadranu dotrali mišalicu i kamen zasuli betonom. U dva su dana nasljednici primoštenskih težaka, koji su stoljećima stvarali čarobni prizor vinograda gdje su svaka dva-tri panja babića bila uokvirena kamenim zidovima i gdje je iz šake zemlje nicala loza koja je davala čuveni babić, uspjeli potaracati nepraktično naslijeđe svojih djedova, pa je danas taj živi spomenik ljudskoj opijenosti ljepotom nepovratno nagrđen betonskim putem u lagodniju budućnost. Dogodilo se to prije no što je UNESCO uspio zaštititi taj jedinstveni prostor, ali zar itko misli da bi i tri UNESCO-a uspjela skrenuti naše domicilne barbore s njihova puta u destrukciju. /vidi: Feral Tribune, broj 916, 5. travnja 2003, str. 79./

DEVASTACIJA OBALE I GUBLJENJE PRIMORSKOG I MEDITERANSKOG IDENTITETA

Nerazumna gradnja koja se odvija na samoj morskoj obali iscrpljuje i uništava prirodne i antropogene vrijednosti prostora i tako smanjuje ovaj vrijedan turistički resurs u pejzažnom, ekološkom i ekonomskom smislu.» Ova pojava rezultat je stihijske (bespravne) ali i znatnog dijela planske izgradnje. Ona je samo naizgled slučajna, a zapravo je posljedica društveno-ekonomskih uvjeta, koji su omogućili «raubanje» prirodnih i od čovjeka stvorenih resursa, pri čemu su pojedinačni i grupno vlasnički interesi imali prednost pred općim interesima šire zajednice²¹ Za ilustraciju navodimo primjer bespravne gradnje na otoku Hvaru, koja samo potkrepljuje činjenicu da nije riječ o usamljenim slučajevima bespravne gradnje i destrukcije u prostoru na vrlo atraktivnim i zaštićenim lokalitetima. Pakleni otoci kod Hvara, u sastavu kojih je i otok Sv. Klement-Palmižana, prema važećem Prostornom planu općine Hvar, od 1968. godine spadaju u rezervat prirodnog predjela. Zbog toga su ovi otoci postali izvangrađevno područje, što znači da se ondje ne mogu graditi nikakvi novi objekti, već se samo mogu rekonstruirati građevine sagrađene prije veljače 1968. Na Paklenim se otocima smiju podizati samo građevine koje ne narušavaju prirodni izgled otoka, uz suglasnost Zavoda za zaštitu prirode. Međutim, realnost na terenu je potpuno drugačija od propisanih papirnatih regulative, jer buja bespravna gradnja.²² Nažalost, ponovno se pokazuje da je glavni krivac za stanje u prostoru Država koja nikada nije zaštitila tako vrijedna područja kao što su hrvatski otoci i obala, jer nikada nije dala planove i programe izgradnje na školjima i obali Jadrana, pobrinula se o tome da se građevine moraju uklapati u prirodni ambijent obale i otoka i time je postala najveći suučesnik u destrukcijama koje su se desile u prostoru na tako osjetljivom području kao što su obala i otoci. Umjesto malih kuća uklopljenih u ambijent i prirodni okoliš, masovno niču trokatnice i četverokatnice pa i više građevine, koje prirodne oaze pretvaraju u tipična vikendaška naselja. Podaci za 2001. i 2002. godinu na prostoru Primorsko goranske županije govore upravo o odsustvu prostorne i ukupne razvojne politike ili možda ipak o organiziranom sustavu djelovanja najodgovornijih: tako je za obiteljske kuće u Crikvenici izdana 61 dozvola i 51 za više stambene zgrade, na Rabu je izdano 85 dozvola za obiteljske kuće a za više stambene objekte 110, u Malom Lošinjju 13 dozvola za obiteljske kuće i 156 za više stambene zgrade, u Malinskoj 66 za obiteljske kuće i 83 za više

²¹ E. Kušen, *Izgradnja koja devastira morskou obalu*, Zbornik radova, Turizam i prostor, Institut za turizam Zagreb, Zagreb 1987, str. 147

²² Vidjeti: Franina krovna udruga, *Feral Tribune* broj 918, Split, 19. travnja 2003. str. 56-57

stambene objekte, u Opatiji 55 za obiteljske kuće i 144 za više stambene objekte, Krku 61 dozvola za obiteljske kuće i 39 za više stambene objekte i na Cresu 11 za obiteljske i 18 za više stambene zgrade.²³ Svakako da ovi podaci traže detaljniju analizu posebno sa stanovišta utjecaja na prihvatni potencijal i estetsku devastaciju primorskog ambijenta. Zato je od dvije varijante destrukcije, svakako veće i nepopravljivo zlo i grijeh, kad netko dobije legalnu dozvolu i sagradi trokatnicu i četverokatnicu koja se nikako ne uklapa u okoliš otoka i obale, nego ako bez dozvole sagradi jednokatnicu koja neće odskakati od ostalih. Nažalost, konkurencija na ovom području je tako žestoka i brojna, da svaka akcija u pravcu stvaranja više reda i sankcioniranja destruktivnog ponašanja prolazi nezapaženo.

Kad je riječ o otocima i primorskim mjestima moramo biti mnogo osjetljiviji, jer se tamo oblikuje život s manjkom prirodnih resursa. Čitava povijest gospodarstva bila je vezana za zemlju i njenu izdašnost. S turizmom se funkcija zemljišta kao resursa nastavlja, i s turizmom prostor a posebno na otocima postaje temeljni resurs, i to ne dijelom već u otočnoj cjelovitosti. Rijetki su prostori gdje svekoliki ambijent postaje resurs, kao što je to na otocima. "Filozofija gospodarstva se iz temelja mijenja kao i čitava paradigma života na otocima. No i pored toga što ovo vrijeme donosi nešto novo, za otoke vrijedi vječno gospodarsko pravilo, da na otocima treba razviti široku lepezu aktivnosti kojima uvijek u pratnji ostaje poljoprivreda, a ona je element postojanosti koji stoji nasuprot ovisnosti, nesigurnosti i krizi".²⁴ Ova konstatacija daje posebnu težinu prostoru i prostornoj politici jer je riječ o mnogo široj problematici kulture jednog življenja koju treba čuvati, stimulirati i njegovati.

SURADNJA ZEMALJA MEDITERANA

Živimo u vremenu velikih promjena i ulazimo u vrijeme velikih izazova.. Nasuprot općem nemiru svijet se usustavljuje.²⁵ Uspostavlja se svjetska nadležnost za funkcioniranje univerzuma. Ništa se ne prepušta slučaju. Ono što uz ostalo određuje karakteristike tranzicije kao svjetskog procesa jest povijesni i sadašnji odnos između kolektiviteta i individualiteta. Doba tranzicije upravo karakterizira istovremena opstojnost i individualiteta i kolektiviteta, samo na različitim razinama. Tako na primjer, u Europi regija država gubi na značenju, a jačaju regionalne pozicije. Istovremeno s tom težnjom stvaranja novih individualiteta, na europskoj pozornici jača europski kolektivitet. U takvom sustavu ekologija

²³ Vidi: «Apartmana skoro koliko i stanova»; Novi list, 07. svibnja 2003., str. 20.

²⁴ I. Šimunović, Znanstveni pristup otocima, op.cit. str. 239.-240.

²⁵ I. Šimunović, Znanstveni pristup otocima, Mediteranski koncept, op.cit. str. 250.

prestaje biti zaštita, ona postaje način življenja. Načelo maksimalizacije ustupa mjesto optimalizaciji. U poslovnom govoru pojam racionalizacija se gubi i ustupa mjesto novoj paradigmi o održivom razvoju. Svijet je do te mjere oprezan i u strahu, da već nastupa novi nadzor koji počiva na načelu predostrožnosti.²⁶ Postavljaju se zahtjevi gotovo na razini internacionalnih zakona za jedno drugačije ponašanje. Naglašava se u tome pravo na razvitak onih koji još nisu ni rođeni, pa se u ime njih strogo naglašava odnos prema prirodnim resursima na koje i oni imaju pravo.

Kako obalno područje nije monopol i vlasništvo jedne regije ili zemlje, nego "svjetsko" dobro, dio jedinstvenog organizma, javlja se i potreba zajedničke, koordinirane i dogovorne aktivnosti u definiranju budućih smjernica razvitka kako obala na globalnoj razini, tako i pojedinih obalnih područja. U lipnju 1992. godine održana je Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju, a temeljni dokument te Konferencije, tzv. "Agenda 21" definitivno je prihvaćen koncept održivog razvoja, kao i osnovni koraci u njegovoj realizaciji. Posebno se inzistira na provedbi procesa integralnog upravljanja obalnim područjem kao osnovnom preduvjetu realizacije koncepta održivog razvoja. Stoga je ured UNEP-ovog Mediteranskog akcionog plana - Program prioriternih akcija, razradio opću metodologiju integralnog upravljanja obalnim područjima (s posebnim naglaskom na zemlje Mediterana) – ICAM (Integrated management of coastal and marine areas). Proces integralnog upravljanja obalnim područjima (ICAM) predstavlja proces odnosno metodologiju upravljanja prirodnim resursima obalnog područja u kontekstu održivog razvoja. Stupanj planiranja predstavlja sukus ICAM procesa, a rezultira integralnim «master» planom obalnog područja, odnosno skupom ciljeva, zadataka i strategija upravljanja obalnim područjem u vremenu. To je u suštini ciljno orijentiran proces donošenja odluka, koji zahtijeva sposobnost predviđanja budućih događaja, analize i procjene konkretne situacije, kao i sposobnost inovativnog razmišljanja u cilju iznalaženja zadovoljavajućih rješenja.²⁷ Prostor u obalnom području Hrvatske do danas bio je korišten spontano i kaotično, nedovoljno planski ne vodeći računa o prirodnim ograničenjima. Srećom, prostor kao takav još uvijek nije potpuno fizički i ekološki devastiran, dok je u pojedinim dijelovima obalnog pojasa gotovo netaknut. Upravo u tome i leži najveća opasnost od nagle ekspanzije gospodarskog razvika obalnog područja. Uz lošu i indiferentnu službenu ekonomsku / i ekološku/ politiku izostaju konkretne mjere i mehanizmi sprečavanja i sankcioniranja neželjenih i neprimjerenih aktivnosti. ICAM je projekt koji upravo zahtijeva angažiranje svih razina državnog upravnog aparata a posebno potpuno i bezuvjetno podršku države kroz proces

²⁶ Isto, str. 250.

²⁷ Detaljnije vidi: M. Fredotović, op. cit. str.192.-196.

donošenja zakona o upravljanju obalnim područjima, odnosno strategije gospodarenja obalnim područjima na nacionalnoj razini. Takav ustroj trebao bi pratiti i odgovarajući ustroj na razini regija kao i na lokalnoj razini, organiziranje odbora za upravljanje obalnim područjem. Prostor možemo tretirati neobnovljivim resursom, jer jednom izgrađeni objekti vrlo se teško uklanjaju, što čini prostor međugeneracijski izgubljenim za korištenje. Danas postoji opće suglasje u svijetu da se koncept održivog razvoja u obalnim područjima može ostvariti samo primjenom upravljačkog «alata» kojeg zovemo integralnim upravljanjem obalnim područjima (IUOP). IUOP je relativno nova disciplina. Zakon o upravljanju obalnim područjima (Coastline Zone Management Act-CZMA), kao prvi takav zakon u svijetu, donesen je u SAD-u 1972. godine. IUOP je na određeni način disciplina upravljanja prostorom.²⁸ Mediteranski akcijski plan (MAP) i Program prioritarnih akcija (PPA) izvodili su brojne programe upravljanja obalnim područjima u cilju praktičnog djelovanja na pozitivan ekonomski, socijalni i kulturni razvoj obalnog stanovništva i zemlje u cjelini. Hrvatska se mora, ponajprije zbog svog dugoročnog interesa, puno intenzivnije uključiti u ove procese jer su njezini resursi upravo vezani na obalni i morski prostor kojim valja racionalno i integralno upravljati.

ZAKLJUČAK

Nerazumna gradnja koja se odvija na samoj morskoj obali iscrpljuje i uništava prirodne i antropogene vrijednosti prostora i tako smanjuje ovaj vrijedan turistički resurs u pejzažnom, ekološkom i ekonomskom smislu. Jedan od najagresivnijih oblika negativnog utjecaja turizma na okolinu je izgradnja kuća i apartmana za odmor koja se izrazito povećala i dovela do niza problema u zemljama koje nisu na vrijeme uočile ovaj problem i uspješno ga regulirale (primjer Španjolske), a u te zemlje sve više spada i Hrvatska. Taj destruktivni utjecaj i kaos u prostoru počeo se događati na najosjetljivijem i prostorno ograničenom obalnom području. Očito da je raspoloživi instrumentarij zaštite morske obale bio neadekvatan. Zato je sve potrebna suradnja zemalja na Mediteranu kao bi se uskladili nastali konfliktni odnosi i ostvario razvoj turizma u skladu s okolinom. Nekontrolirana izgradnja u primorskim mjestima uništava identitet primorskog i mediteranskog područja i izrazito individualne pejzaže čine potpuno anonimnima. Pred sociolozima, ekonomistima, urbanistima i drugim strukama je vrlo odgovoran znanstveni zadatak da na osnovi podataka najnovijeg popisa

²⁸ Vidi detaljnije: I Trumbić, Integralno upravljanje obalnim područjima i «Agenda 21» - neke smjernice za buduće akcije, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11, Ekonomski fakultet Split, 1994., str. 201.-219.

stanovništva i svih drugih dostupnih i relevantnih podataka i vlastitih terenskih istraživanja utvrde prave dimenzije i utjecaje na promjenu kulturnog identiteta primorskog čovjeka i njegovu ugroženost od strane novih «kolonizatora» koji se vrlo rijetko uklapaju u život i probleme primorskog mjesta, iako su to i njegovi problemi. Nažalost, mnogi od njih su potpuno gluhi na te probleme, jer unose svoj mentalitet i radikalno mijenjaju ruralnu sredinu i u konačnici na malo dužu stazu potiru i ukupne gospodarske efekte.

Sažetak

Autor se bavi oblicima turizma koji totalno okupiraju i obezvređuju prirodni prostor. Ti oblici turizma su po svojoj prirodi ekspanzivni, te uslijed stihijskog i nekontroliranog razvitka postaju agresivni, izazivajući kaotične odnose u prostoru. Prekomjernom izgradnjom u obalnoj zoni te preopterećenošću lokalne infrastrukture, nestaju prirodne i antropogene vrijednosti prostora kao osnovnih motiva za (po)kretanje velikog broja turista prema moru. Takav razvoj uništava identitet mediteranskog i primorskog područja i izrazito individualne i čisto mediteranske pejzaže čini potpuno anonimnima. Autor zaključuje da je bez suradnje zemalja Mediterana a i šire na području turizma, nemoguće uskladiti nastale konflikte i ostvariti razvoj turizma u skladu s očuvanjem prostora.

Ključne riječi

Mediteran; ekologija; prostorna politika; održivi razvoj.

Summary

Branko Blažević • **DEVASTATION OF THE COAST AND DESTRUCTION OF IDENTITY OF PRIMORJE AND MEDITERRANEAN REGION**

The author analyses forms of tourism that totally contradict rules of nature. These forms of tourism are expansive and become aggressive because of the uncontrolled development, causing at the same time chaotic relations in space. Excess of house construction in the coastal area and overwork of the local infrastructure delete the natural and antropogene values of the region, which were the main motives for the tourist to visit the mentioned area. This sort of development destroys the identity of Mediterranean and of the Littoral region and makes the strictly individual mediterranean landscapes become totally anonymous. The writer concludes that it is impossible to solve the existing conflicts and to realize the touristic development without cooperation in field of tourism among mediterranean countries and other countries.

Keywords

Mediterranean, ecology, environmental politics, maintainable development.

Literatura

Allfier D., *Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more*, Turizam, izbor radova, 1994.

- Alfieri D., Pristup istraživanju uzroka i posljedica pretjerane izgradnje kuća za odmor i rekreaciju, Turizam, izbor radova, 1994.
- Andrić N., Turizam i regionalni razvoj, Informator Zagreb, 1980.
- Barac A., Književnost Istre i Hrvatskog primorja, Tipograf Rijeka, 1968.
- Fredotović M., Gospodarenje prostorom i prirodnim resursima u kontekstu integralnog upravljanja obalnim područjima, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, god. IV, br. 11., Split 1994.
- Klarić Z., Problemi razvoja mediteranskog turizma u skladu s okolinom, Zbornik radova «Turizam i prostor», Institut za turizam Zagreb, Zagreb, 1987.
- Kušen E., Izgradnja koja devastira morsku obalu, Zbornik radova, Turizam i prostor, Institut za turizam Zagreb, Zagreb 1987.
- Lukšić B., Etička dimenzija u gospodarstvu, O obalnom gospodarstvu u prilog obnovi Hrvatske, Zbornik radova br. 7 god. II, Ekonomski fakultet Split, Split 1992.
- Petrić I., Mediteranski koncept nacionalnog gospodarstva Hrvatske, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11, Ekonomski fakultet Split, Split 1994.
- Petrić I., Obalni prostor u gospodarstvu Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Radovi, god.II broj 7, Split 1992.
- Šimunović I., Znanstveni pristup otocima, Znanstveni skup Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, god. IV, br. 11. Split 1994.
- Štambuk D., Gospodarski razvitak jadranskih otoka - Konceptijski pristupi i dileme, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11., Ekonomski fakultet Split, Split 1994.
- Trumbić I., Integralno upravljanje obalnim područjima i «Agenda 21» neke smjernice za buduće akcije, Mediteranski koncept razvojne strategije Hrvatske, Zbornik radova br. 11, Ekonomski fakultet Split, Split 1994.

Ostali izvori

- Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber, Zagreb, 2002.
- Apartmana skoro koliko i stanova, NOVI LIST, Rijeka, 07. svibnja 2003.
- Apartmanizacija zločin prema prostoru, Novi list, Rijeka, 22. veljače 2003.
- Betonski «izvanzemaljci» sišli na more - «Apartmanska gradnja na otoku Rabu izmakla kontroli», Otočki Novi list, Rijeka, 6. travnja 2003.
- Franina krovna udruga, Feral Tribune broj 918, Split, 19.travnja 2003.
- Malinska - naselje bez fizionomije, Otočki Novi list, Rijeka, 6. travnja 2003.
- Vlasta Sušanjanj - Kapićeva i Rajka Jurdana-Šepić «Zvončar se ne prodava», Novi list, 1. ožujka 2003.

Bilješka o autoru

Branko Blažević, Novi Vinodolski, doktor ekonomskih znanosti, profesor na Turističkom fakultetu u Opatiji.

